

VERBREIDING ROTTERDAMSE ECONOMIE ZET DOOR

Hoewel het maritieme cluster en de logistiek sterk blijven, is Rotterdam ook in trek bij bedrijven uit andere sectoren. Vooral dienstverleners spelen een steeds grotere rol in de Rotterdamse economie.

Het gaat Rotterdam economisch gezien voor de wind. De werkgelegenheid en de toegevoegde waarde van het bedrijfsleven groeien sterk en de stad staat nadrukkelijk in de spotlights van buitenlandse bezoekers en investeerders. Voor welke bedrijven is Rotterdam nu vooral aantrekkelijk? Is Rotterdam alleen een stad voor de maritieme industrie, handel en logistiek? Of zien we ook andere activiteiten opkomen?

Een eerste analyse verduidelijkt dat de Maasstad vooral voor grotere bedrijven aantrekkelijk is. Zo zijn in Rotterdam minder bedrijven gevestigd dan op basis van de omvang van de stad mag worden verwacht, maar zorgen die bedrijven wel voor verhoudingsgewijs veel werkgelegenheid (zie figuur 1). Dit betekent dat het aantal werknemers per bedrijf relatief groot is. De verdeling van werkgelegenheid tussen sectoren geeft daarom een beter beeld van de economische structuur dan de verdeling van het aantal bedrijven naar sector. Dit is één van de redenen voor het feit dat wij de economische structuur (en de ontwikkelingen daarin) primair aan de hand van de werkgelegenheid in de verschillende sectoren analyseren.

Een dergelijke analyse van de economische structuur geeft aan dat in Rotterdam vooral de logistieke sector (groothandel en transport) sterk is vertegenwoordigd. Het aandeel van deze sector in de lokale economie is 16% groter dan gemiddeld in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag (MRDH) en 18% groter dan gemiddeld in ons land (zie figuur 2). Ten opzichte van het landelijk gemiddelde zijn ook zakelijke en publieke diensten sterk in Rotterdam vertegenwoordigd; afgezet tegen het regionale gemiddelde is die vertegenwoordiging minder bijzonder.

Ten opzichte van de landelijke cijfers valt verder vooral de ontwikkeling van de detailhandel, horeca en overige diensten in Rotterdam op (zie figuur 3). Dit geeft aan dat Rotterdam voor steeds meer verschillende type bedrijven aantrekkelijk is. Om dit laatste nog beter te kunnen duiden en een beeld te krijgen van de meest recente ontwikkelingen, vergelijken we de aantrekkelijkheid van Rotterdam voor bedrijven hierna met die van de MRDH. Op dit ruimtelijke schaalniveau

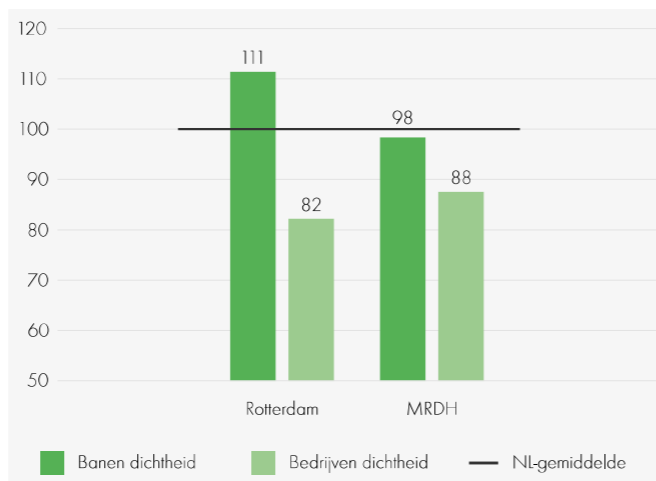
kon namelijk microdata op vestigingsniveau én van 2017 worden geanalyseerd. In de analyse van de microdata is een onderscheid gemaakt in drie klimaten:

1. Het ondernemersklimaat: de aantrekkelijkheid van Rotterdam voor (gevestigde) bedrijven om te ondernemen.
2. Het startersklimaat: de aantrekkelijkheid van Rotterdam om een bedrijf te starten.
3. Het vestigingsklimaat: de aantrekkelijkheid van Rotterdam voor bedrijven van buitenaf.

Ondernemersklimaat

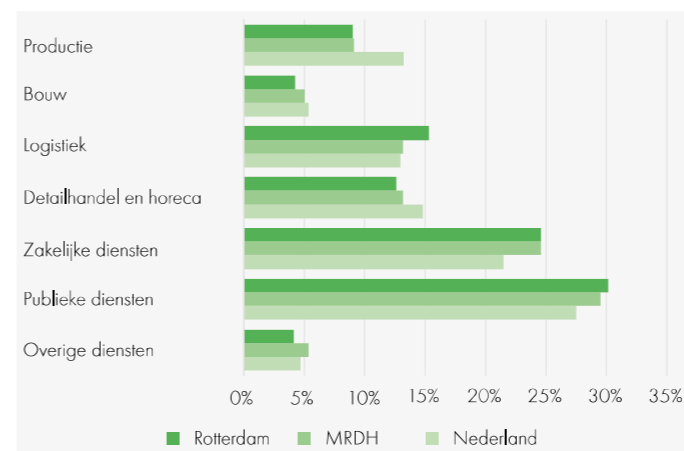
Uit de analyse van de aantrekkelijkheid van Rotterdam voor gevestigde bedrijven, blijkt dat Rotterdam nog altijd een stad is van maritieme industrie, handel en logistiek. Figuur 4 geeft een overkoepelend beeld van de specialisatie van de Rotterdamse economie ten opzichte van de MRDH. Voor de bedrijven die actief zijn in de sectoren in het kwadrant rechtsboven blijkt Rotterdam zeer aantrekkelijk. Deze activiteiten zijn in Rotterdam sterker vertegenwoordigd dan gemiddeld in de MRDH, terwijl ze ook harder groeien dan het regionale gemiddelde.

FIGUUR 1: AANTAL BANEN EN BEDRIJVEN PER 1.000 INWONERS IN DE LEEFTIJD VAN 15 T/M 64 JAAR (2016), INDEX: NL=100

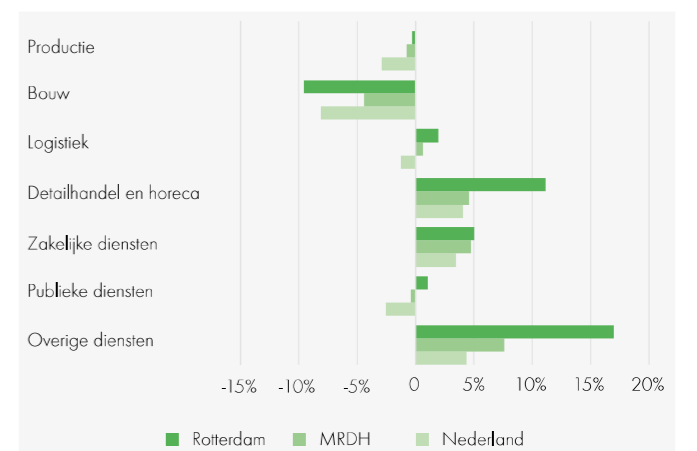
Bron: LISA/CBS, bewerking Roots Beleidsadvies

FIGUUR 2: BANEN PER SECTOR (ALS % VAN TOTALE ECONOMIE), 2016

Bron: Gemeente Rotterdam en LISA, bewerking Roots Beleidsadvies

FIGUUR 3: ONTWIKKELING AANTAL BANEN PER SECTOR, 2012-2016

Bron: Gemeente Rotterdam en LISA, bewerking Roots Beleidsadvies

FIGUUR 4: SPECIALISATIE VAN ROTTERDAMSE ECONOMIE T.O.V. ECONOMIE MRDH

Bron: Gemeente Rotterdam, bewerking Roots Beleidsadvies

Dit laatste betekent ook dat de activiteiten in het kwadrant rechtsonder interessant zijn. Voor dit type activiteiten is het ondernemersklimaat in Rotterdam de afgelopen jaren relatief gezien steeds aantrekkelijker geworden. Dit geldt vooral voor ICT diensten, overige diensten, creatieve industrie, detailhandel & horeca en food. Sowieso valt op dat maar weinig activiteiten in de linkerkwadranten van de figuur vallen. Dit geeft aan dat zich binnen de MRDH steeds meer activiteiten in Rotterdam concentreren.

Een nadere blik op de zeven onderscheiden hoofdsectoren leert dat binnen de logistiek vooral het vervoer over water en de dienstverlening voor het vervoer groot zijn. En dat dit binnen de publieke diensten vooral geldt voor de gezondheidszorg en in iets mindere mate het onderwijs. Daarnaast valt bij een dergelijke verdieping de differentiatie binnen de zakelijke dienstverlening op. Financiële instellingen en het verzekeringswezen blijken in Rotterdam goed te gedijen, terwijl bijvoorbeeld de omvang van R&D bescheiden is.

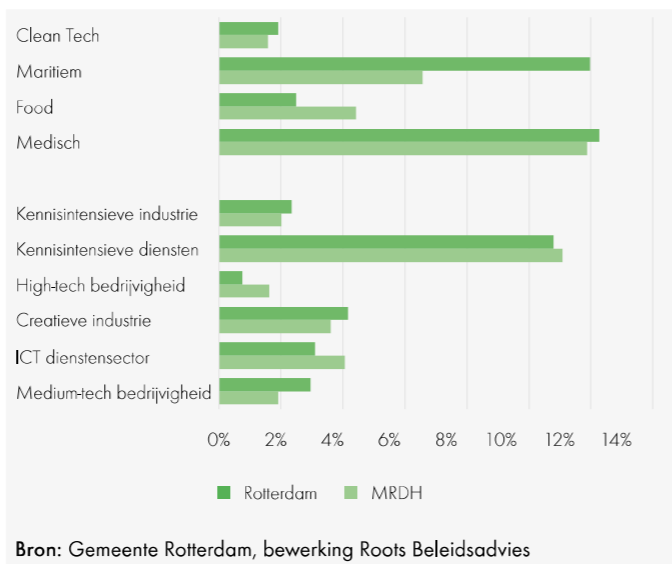
Uit het voorgaande kan worden geconcludeerd dat het ondernemersklimaat in Rotterdam vooral gunstig is voor de ontwikkeling van logistieke activiteiten, gezondheidszorg, onderwijs en financiële dienstverlening. Vanuit historisch perspectief klopt dat, want daarvan is de huidige situatie de afdrank.

Uit een analyse van de ontwikkeling in de laatste vijf jaar blijkt echter dat vooral de detailhandel, horeca en overige diensten (vooral recreatie) groeien. Daarnaast blijkt binnen de logistieke sector vooral de dienstverlening voor het vervoer te groeien. De groei van traditioneel sterk gewortelde sectoren als de zorg en het onderwijs blijft de afgelopen jaren juist iets achter bij het regionale gemiddelde.

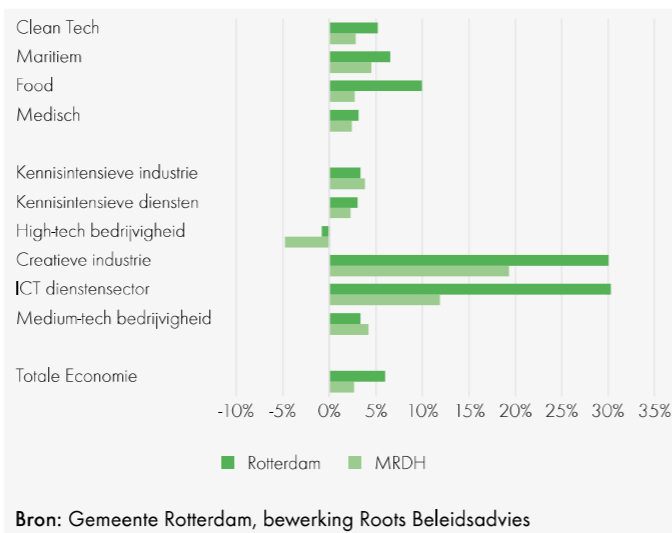
Van de vier kansrijke clusters die Rotterdam in zijn economische beleid heeft gedefinieerd, valt vooral het maritieme cluster op. Dit cluster is in Rotterdam relatief groot (zie figuur 5) en groeit bovengemiddeld; zowel ten opzichte van de gemiddelde ontwikkeling van het cluster in de regio als ten opzichte van de gemiddelde groei van werkgelegenheid in de stad (zie figuur 6). Ook de sterke groei van Food valt op. Vergeleken met elders in de MRDH is dit cluster in Rotterdam echter klein.

Kijkend naar specifieke segmenten waar veel innovatie plaatsvindt, zoals kennisintensieve diensten en industrie, ICT diensten en hightechbedrijven, dan valt vooral de vertegenwoordiging en ontwikkeling van de creatieve industrie op. Deze sector neemt 4,2% van de lokale werkgelegenheid voor haar rekening en is de afgelopen jaren met 30% gegroeid. Nog een sterkere groei werd gerealiseerd in de ICT diensten. In regionaal perspectief is de omvang van deze sector in Rotterdam echter (nog) bescheiden.

FIGUUR 5: BANEN PER SECTOR (ALS % VAN TOTAAL), 2017

FIGUUR 6: ONTWIKKELING AANTAL BANEN PER SECTOR, 2012-2017

Startersklimaat

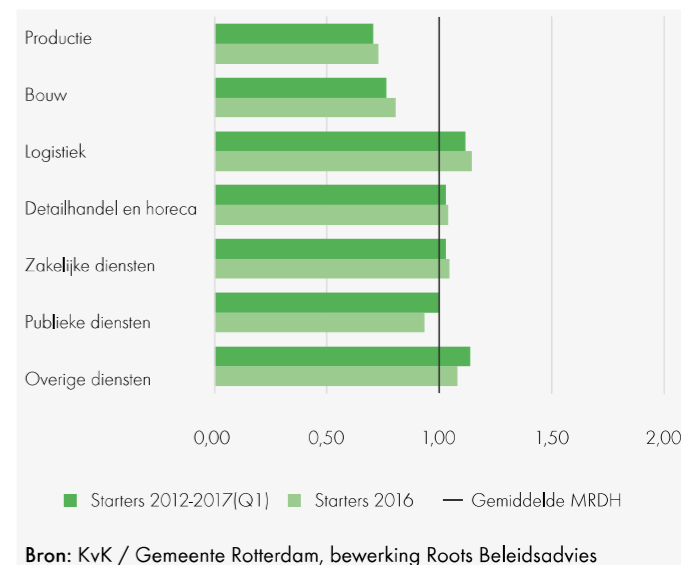
Drijvende kracht achter een belangrijk deel van de hiervoor beschreven ontwikkelingen in de Rotterdamse economie zijn bedrijven die reeds in de stad gevestigd zijn. Maar ook starters en bedrijven van buitenaf zijn deels verantwoordelijk voor de economische transitie van de stad. Welk type bedrijven wordt in Rotterdam relatief vaak gestart? En voor welk type bedrijven is het startersklimaat in Rotterdam dus relatief gunstig?

Een analyse van de totale populatie starters in de periode 2012-2017 geeft aan dat in Rotterdam vooral in de logistieke sector vaak wordt gestart (zie figuur 7). Op het niveau van hoofdsectoren valt tevens het verhoudingsgewijs hoge aantal starters in de detailhandel en horeca, zakelijke diensten en overige diensten op. Binnen die hoofdsectoren blijkt er in Rotterdam vooral veel te worden gestart in de horeca (in de detailhandel was het aantal starters zelfs iets benedengemiddeld), de financiële sector, industrieel ontwerp, kunst & cultuur en sport & recreatie. In de productiesectoren en de bouw werd in Rotterdam relatief weinig gestart.

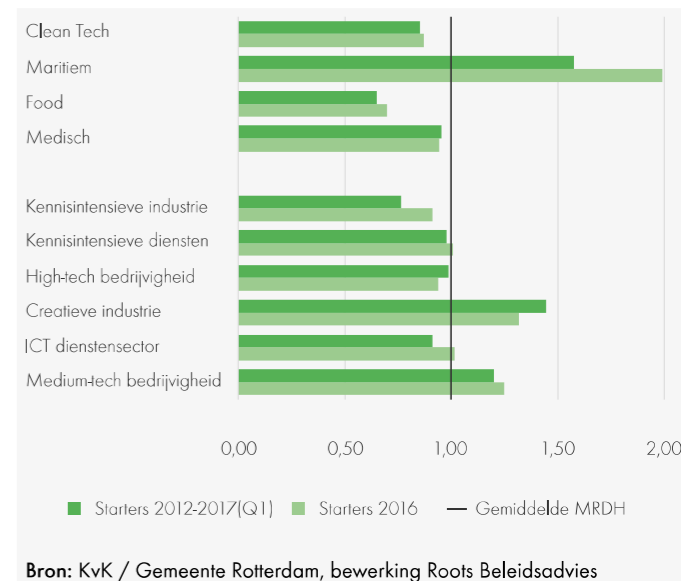
Het voorgaande geeft aan dat Rotterdam door steeds meer 'nieuwe' activiteiten wordt gevonden. Uiteraard is Rotterdam bij uitstek de plaats om in het maritieme cluster actief te zijn, maar ook in andere sectoren wordt dus vaak gestart. Belangrijk daarbij is om ook de absolute aantallen in ogenschouw te nemen. Zo werden in de creatieve industrie de afgelopen jaren ruim drie maal zo veel bedrijven gestart dan in het maritieme cluster. Ook verzorgden deze bedrijven anno 2017 meer werkgelegenheid dan de starters in het maritieme cluster. Dit verduidelijkt enerzijds het 'gemak' waarmee in de creatieve industrie kan worden gestart ten opzichte van in het maritieme cluster, waar starters vaak (veel) meer kapitaal nodig hebben om een bedrijf te kunnen starten. Anderzijds geeft dit aan dat van de starters in de creatieve industrie een belangrijk aantal groeit en relatief veel werkgelegenheid creëert.

Opvallend is dat in veel andere clusters en innovatie-segmenten relatief weinig in Rotterdam wordt gestart (zie figuur 8). Dit ondanks het feit dat wij het ondernemersklimaat voor met name Clean Tech en Medisch als aantrekkelijk beoordeelden (sterk vertegenwoordigd en bovengemiddelde groei). Blijkbaar is de pool van (potentiële) starters in Rotterdam meer georiënteerd op de eerder genoemde logistiek, horeca, financiële diensten, industrieel ontwerp, cultuur, sport en recreatie.

FIGUUR 7: PERCENTAGE STARTERS IN ROTTERDAM PER SECTOR T.O.V. PERCENTAGE STARTERS IN DE MRDH PER SECTOR, 2012-2017 (1STE KWARTAAL) EN 2016, INDEX: MRDH = 1,00

FIGUUR 8: PERCENTAGE STARTERS IN ROTTERDAM PER SECTOR T.O.V. PERCENTAGE STARTERS IN DE MRDH PER SECTOR, 2012-2017 (1STE KWARTAAL) EN 2016, INDEX: MRDH = 1,00

Vestigingsklimaat

De aantrekkelijkheid van Rotterdam voor bedrijven van buitenaf hebben we geanalyseerd door te kijken naar de verplaatsingen van bedrijven en instellingen naar gemeenten in de Metropoolregio Rotterdam Den Haag (MRDH) in de periode 2010-2017. Het gaat daarbij om zowel verplaatsingen van de hoofdvestiging naar een gemeente in de MRDH als het oprichten van een nieuwe nevenvestiging in een gemeente in de MRDH.

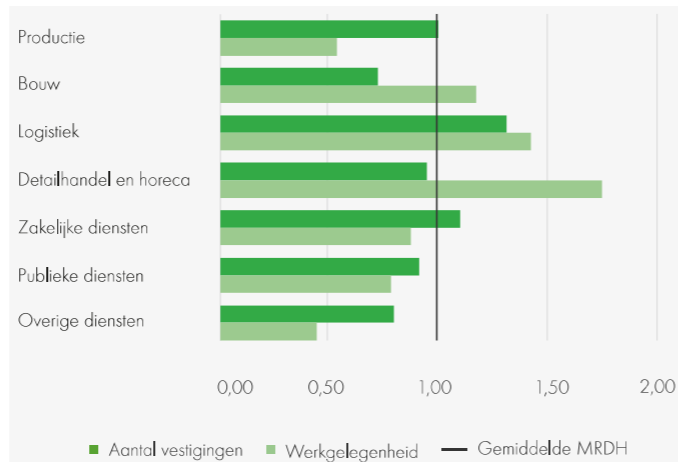
In termen van het aantal vestigingen blijkt Rotterdam vooral veel logistieke bedrijven en zakelijke dienstverleners naar zich toe te trekken (zie figuur 9). Wij hebben echter ook gekeken naar de werkgelegenheid van de nieuwe bedrijven in de diverse gemeenten anno 2017. Hieruit blijkt dat Rotterdam relatief gezien vooral werkgelegenheid in de detailhandel, logistiek en bouw trekt. Dit laat zien dat Rotterdam bovengemiddeld aantrekkelijk is voor grote(re) retailers, logistieke bedrijven en bouwbedrijven en qua zakelijke diensten vooral kleine(re) bedrijven aan zich bindt.

Het patroon binnen de logistiek is hetzelfde als we bij het ondernemers- en startersklimaat constateerden. De specialisatie van Rotterdam zit vooral in het vervoer over water en de dienstverlening voor het vervoer. In die deelsectoren weet Rotterdam een bovengemiddeld aantal bedrijven naar zich toe trekken, zowel klein als groot.

Uitgesplitst naar kansrijke clusters en innovativiteitssegmenten valt op dat Rotterdam vooral veel bedrijven in het maritieme cluster trekt. Zelfs vier maal meer dan andere gemeenten in de MRDH (zie figuur 10). Ook blijkt Rotterdam in alle gedefinieerde innovativiteitssegmenten een bovengemiddeld aantal bedrijven te trekken. Bij de kennisintensieve industrie, medium-tech bedrijvigheid en ICT diensten zorgt dit ook voor relatief veel nieuwe werkgelegenheid in de stad.

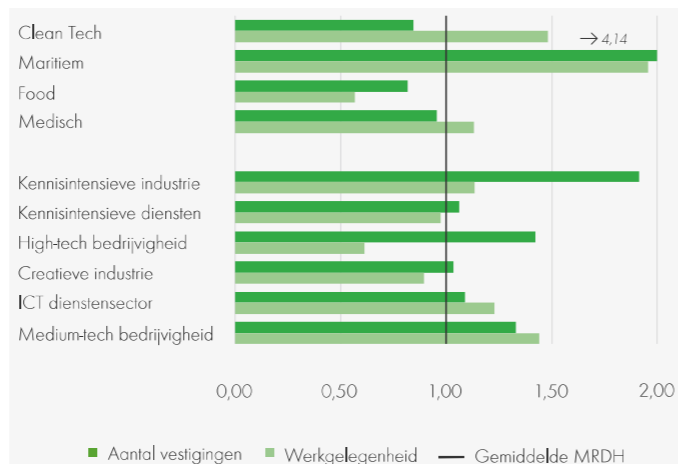
Dit laatste geldt ook voor de bedrijven en instellingen die Rotterdam uit de clusters Clean Tech en Medisch aan zich weet te binden. Binnen het Clean Tech cluster blijkt Rotterdam vooral aantrekkelijk voor bedrijven die actief zijn in de biobased economy en duurzame energie. Binnen het medische cluster blijkt Rotterdam vooral aantrekkelijk voor bedrijven die actief zijn in de vervaardiging en distributie van medische producten.

FIGUUR 9: VERPLAATSINGEN NAAR ROTTERDAM 2010-2017 PER SECTOR T.O.V. VERPLAATSINGEN NAAR GEMEENTEN IN DE MRDH 2010-2017 PER SECTOR IN TERMEN VAN AANTAL VESTIGINGEN EN WERKGELEGENHEID (ANNO 2017), INDEX: MRDH = 1,00

Bron: KvK / Gemeente Rotterdam, bewerking Roots Beleidsadvies

FIGUUR 10: VERPLAATSINGEN NAAR ROTTERDAM 2010-2017 PER SECTOR T.O.V. VERPLAATSINGEN NAAR GEMEENTEN IN DE MRDH 2010-2017 PER SECTOR IN TERMEN VAN AANTAL VESTIGINGEN EN WERKGELEGENHEID (ANNO 2017), INDEX: MRDH = 1,00

Bron: KvK / Gemeente Rotterdam, bewerking Roots Beleidsadvies

Box 1: De aantrekkelijkheid van Rotterdam voor het maritieme cluster

De kwaliteit van de maritieme activiteiten in Nederland is wereldwijd bekend. Rotterdam speelt daarin een belangrijke rol. Met de Rotterdamse haven als grootste haven van Europa is het maritieme cluster dan ook een speerpunt in het gemeentelijke economische beleid.

Het maritieme cluster omvat vier deelsectoren:

- Constructing (scheepsbouw en reparatie, waterbouw, offshore, toeleveranciers);
- Chemie en energie (olieraffinaderijen, chemie, vervaardiging kunststof en rubber, energie);
- Containers (havenactiviteiten, zee- en binnenvaart);
- City (maritieme dienstverlening, visserij, watersport).

De sterke vertegenwoordiging van het maritieme cluster gaat voor alle vier de deelsectoren op. De deelsectoren 'Containers' en 'Chemie en energie' zijn zelfs meer dan twee maal zo groot als gemiddeld in de MRDH. De groei zit vooral in de deelsectoren 'City' en 'Containers'. Het zijn ook deze twee deelsectoren waarin bovengemiddeld wordt gestart en die een bovengemiddelde aantrekkingskracht hebben op bedrijven van buitenaf. Dit verduidelijkt de transitie die de Rotterdamse haven doormaakt en de steeds belangrijkere rol van dienstverlening. Ook binnen de Rotterdamse logistieke sector in algemene zin komt een steeds groter accent te liggen op de dienstverlening voor het vervoer. Deze dienstverlening groeide de afgelopen vijf jaar met bijna 13%.

Nauw verwant aan het maritieme cluster is de (landelijke) topsector Water. Ook deze blijkt in de regio bovengemiddeld vertegenwoordigd; ook als de locatiekwaliteiten van Rotterdam en omgeving in ogenschouw worden genomen. Een studie van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) naar de relatie tussen vestigingsplaatsfactoren en de concentratie van topsectoren (2014) geeft aan dat de regio Rotterdam beschikt over een gunstig vestigingsklimaat voor deze topsector. Ook herbergt de regio een grotere concentratie van de topsector Water dan op basis van dit gunstige vestigingsklimaat werd verondersteld. Binnen de regio blijkt Rotterdam vooral aantrekkelijk voor de maritieme maakindustrie en deltatechnologie.

Box 2: De aantrekkelijkheid van Rotterdam voor de creatieve industrie

De creatieve industrie is al jaren één van de snelgroeende sectoren in de Nederlandse economie. Vanuit dat oogpunt is de creatieve industrie ook als één van de negen landelijke topsectoren aangewezen.

De creatieve industrie omvat drie deelsectoren:

- Kunsten en cultureel erfgoed;
- Media- en entertainmentindustrie; en
- Creatieve zakelijke dienstverlening.

De sterke vertegenwoordiging van de creatieve industrie in Rotterdam gaat voor alle drie de deelsectoren op en dan vooral voor de creatieve zakelijke dienstverlening. Het aandeel van deze deelsector in de economie ligt ruim 30% boven het gemiddelde in de MRDH. De creatieve zakelijke dienstverlening kan op haar beurt weer worden onderverdeeld in architectuur, design en communicatie. Rotterdam blijkt daarbij 'traditioneel' sterk in architectuur, maar de afgelopen jaren vooral qua design sterk te groeien. De groei van de media- en entertainmentindustrie blijft in Rotterdam juist iets achter bij het regionale gemiddelde.

Op het moment dat de locatiekwaliteiten van de regio Rotterdam in ogenschouw worden genomen, valt op dat het vestigingsklimaat vooral gunstig is voor creatieve zakelijke diensten en kunst & cultuur. In 2014 bleef de concentratie van die activiteiten in de regio nog wat achter bij wat op basis van die locatiekwaliteiten mocht worden verwacht. De vraag is of dit nog steeds het geval is aangezien de werkgelegenheid in deze deelsectoren in Rotterdam de afgelopen jaren met respectievelijk 38% en 33% groeide.

Andersom werd het Rotterdamse vestigingsklimaat voor de media- en entertainmentindustrie door het PBL in 2014 als iets minder gunstig beoordeeld en was de concentratie van die activiteiten hoger dan op basis van de locatiekwaliteiten werd verwacht. Mogelijk dat de concentratie van de media- en entertainmentindustrie nu iets meer in de lijn der verwachting ligt dankzij de iets achterblijvende groei in dit segment.

Specialisatie economie

De analyse van de aantrekkelijkheid van Rotterdam voor bedrijven maakt duidelijk dat Rotterdam voor steeds meer verschillende type bedrijven een aantrekkelijke plek is om te ondernemen. Van oudsher is de stad sterk in maritieme industrie, handel en logistiek, maar ook nieuwe activiteiten komen duidelijk op. Geredeneerd vanuit de groei van de sectoren in de meest recente jaren, de specialisatie in starters en de aantrekkingskracht van Rotterdam op bedrijven van buitenaf, zet de verbreding in de economische structuur in de komende jaren door. Rotterdam blijkt zich in toenemende mate te specialiseren in detailhandel, horeca en recreatie, creatieve industrie en ICT.

Toch zullen het maritieme cluster en de logistiek zowel in absolute termen als qua ontwikkeling dragers van de Rotterdamse economie blijven. De positie als grootste haven van Europa oefent een duidelijke aantrekkingskracht op dit type bedrijven uit en de belangrijkste buitenlandse investeringen slaan ook in deze sectoren neer. Wel vindt ook binnen deze sectoren een duidelijke verbreding in activiteiten plaats. Zo komt binnen het maritieme cluster en de logistiek een steeds groter accent te liggen op dienstverlening.

Box 3: De aantrekkelijkheid van Rotterdam voor detailhandel en horeca

Van de zeven door ons onderscheiden hoofdsectoren werd in Rotterdam de afgelopen jaren de grootste groei gerealiseerd in de detailhandel en horeca. De aantrekkelijkheid van Rotterdam voor deze sectoren is de afgelopen jaren dus sterk toegenomen.

Uitgesplitst naar detailhandel, daghoreca en verblijfhoreca blijkt dat Rotterdam vooral qua dag- en verblijfhoreca groeit. Beide deelsectoren groeiden in de periode 2012-2017 in termen van werkgelegenheid met meer dan 22%. Afgezet tegen het regionale gemiddelde springt vooral de ontwikkeling van de detailhandel in het oog. De werkgelegenheidsgroei in deze sector (+10,4%) lag ruim vier maal zo hoog als gemiddeld in de MRDH (+2,5%). Bij de dag- en verblijfhoreca bedroeg deze factor bijna twee.

Drijvers achter de groei van de detailhandel en horeca zijn het toenemende aantal toeristen en de (bovengemiddelde) bevolkingsgroei van de stad. In de sectoren wordt bovengemiddeld gestart (met name in de daghoreca) en Rotterdam weet veel grotere retailers aan zich te binden.

Een apart onderdeel van deze sector – en vanuit de next economy geredeneerd extra interessant – is de detailhandel via internet. Deze is in Rotterdam in de afgelopen jaren sterk gegroeid. Bovendien blijkt Rotterdam steeds meer van die bedrijven aan zich te binden. De werkgelegenheidsgroei in deze sector was in Rotterdam bijna drie maal zo groot als gemiddeld in de MRDH (+332% in de periode 2012-2017).

Opvallend is dat steeds meer 'pure' onlinespelers in Rotterdam ook een fysieke vestiging openen. Andersom voeren veel fysieke spelers een online strategie. Offline en online raken op die manier steeds sterker met elkaar geïntegreerd; iets dat vooral is waar te nemen in de binnenstad en de stadsstraten.